

УДК 343.915

І.О. БАНДУРКА, канд. юрид. наук, доц.,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯК ФОРМА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

Ключові слова: злочин; неповнолітні; злочинність; протидія; запобігання

В процесі соціальних та економічних змін в державі, злочинність набирає обертів у різних сферах суспільного життя. Широке розповсюдження отримали різні види протиправної поведінки серед неповнолітніх. Стан і тенденції злочинності неповнолітніх обумовлюють необхідність вдосконалення одного із найважливіших завдань боротьби зі злочинністю – протидія злочинності неповнолітніх.

Питанням захисту неповнолітніх від злочинів та попередження злочинів вчинених серед неповнолітніх займалися такі вчені, як: О.М. Бандурка, В.М. Куц, Б.В. Лизогуб, С.С. Мірошниченко, О.М. Подільчак, А.М. Толочко, В.В. Корольчук, Т.Л. Кальченко та інші.

Проаналізувавши статистичні дані МВС України за 2009–2013 рр. з'ясовано, що усього в середньому зареєстровано за вказаний період 14517 злочинів вчинених неповнолітніми або за їх участю. Спостерігається зниження питомої ваги злочинів вчинених неповнолітніми або за їх участю в загальній кількості злочинів впродовж аналізованого періоду. Так у 2009 р. їх питома вага склала – 3,6 %; у 2010 р. – 3,5 %; у 2011 р. – 3,4 %; у 2012 р. – 3,2 %; у 2013 р. – 1,6 %. У цілому за 2009–2013 рр. питома вага злочинів вчинених неповнолітніми або за їх участю налічує 3,06 % з загальної кількості злочинів.

У 2009 р. було зареєстровано 15445 злочинів вчинених неповнолітніми або за їх участю, у наступному році їх численність збільшилась до 17342 злочинів (на 12,28 %). У

2011 р. їх кількість склала 17846 злочинів даної категорії, що у порівнянні з 2010 р. більше на 2,91 %. Враховуючи те, що кримінальна статистика станом на 20.11.2012 р. змінилася у зв'язку з прийняттям Кримінально процесуального кодексу України, умовно можна говорити про умовне зниження кількості злочинів вчинених неповнолітніми або за їх участю у цьому році до 14238 злочинів, тобто на 20,22 %. Згідно даних за 2013 р. станом на 30 листопада налічується 7713 таких злочинів, що також дозволяє умовно казати про зниження їх кількості у порівнянні з поточним роком на 45,83 %¹.

Проте, кількість вчинення злочинів неповнолітніми або за їх участі залишається високою, що обумовлює необхідність вдосконалення та посилення діяльності виконавчих органів влади, органів самоврядування, правоохоронних органів щодо попередження злочинів даної категорії.

Протидія злочинам неповнолітніх, як і протидія злочинності будь-якого характеру, перш за все, пов'язана з соціальними факторами, оскільки діяльність з протидії злочинності має справу з конкретними соціальними групами або окремими особистостями та життєвими ситуаціями, до яких потрапляють неповнолітні. Протидія в цьому сенсі є цільовим актом, зорієнтованим на ті чи інші категорії людей.

Вона також є специфічною спеціальною системою. Її цілісне бачення та сприйняття як об'єкту відповідного спеціально-правового та організаційно-управлінського впорядкованого впливу допомагає позбавитись абсолютності внутрішніх закономірностей її функціонування та розвитку, підміни ефективності та її критеріїв, проблем структурних та функціональних змін і виводить на значно новий рівень з'ясування ступеня відповідності впливу системи протидії злочинності на причини та умови вчинення злочинів її завданням.

¹ Статистичні дані МВС за 2009–2013 рр.

Система протидії злочинності, в тому числі й злочинам неповнолітніх, буде ефективною, коли при її реалізації різноманітні дії державних установ та органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських організацій і окремих громадян будуть узгоджені, а вся їх діяльність буде скоординованою та відповідати закону [1, с.43].

Запобігання злочинності серед неповнолітніх, які вступили у конфлікт із законом – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність неповнолітніх або сприяють їй, а також недопущення вчинення ними злочинів на різних стадіях злочинної поведінки.

Законодавством України визначена низка органів та служб, які уповноважені та зобов'язані проводити профілактичні заходи щодо протидії злочинності неповнолітніх.

Серед суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх особливе місце належить органам внутрішніх справ, які не тільки самі здійснюють спеціальні попереджувальні заходи, але й забезпечують взаємодію з виконання таких заходів іншими спеціальними органами та установами, створюють для цієї діяльності відповідні умови та використовують їх можливості.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» такими органами є: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для ді-

тей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка). Відповідно до вимог цього Закону у здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни [2].

В загальному вигляді протидія злочинності неповнолітніх здійснюється на основі поєднання економічних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших заходів, що не мають своїм спеціальним призначенням боротьбу зі злочинністю та запобігання злочинам. Але вони сприяють і цьому завданню, створюючи умови, що виключають саму можливість існування злочинності як соціального явища. Даний вид діяльності виступає як засіб, за допомогою якого в суспільстві досягається зниження рівня та обмеження масштабів злочинності [3].

Обґрунтованою є думка професора О.Г. Кальмана, який вважає, що одним із найважливіших етапів протидії злочинності неповнолітніх є її рання профілактика. Подальші етапи – безпосередня профілактика, профілактика на час передзлочинної поведінки і профілактика рецидиву спрямовані на те, щоб: оздоровити середовище і надати допомогу неповнолітнім, які опинилися у несприятливих умовах життя і виховання ще до того, як вони негативно позначаться на поведінці цих осіб (етап ранньої профілактики); не допустити становлення неповнолітніх на злочинний шлях і забезпечити виправлення осіб із уже значним ступенем дезадаптації, які вчиняють правопорушення незлочинного характеру

(етап безпосередньої профілактики); створити умови для виправлення осіб, які систематично вчиняють правопорушення, що свідчить про вірогідність вчинення злочину у найближчому майбутньому (етап профілактики передзлочинної поведінки); попередити рецидив підлітків, які раніше вчиняли злочини (профілактика рецидиву) [4].

Автор цілком розділяє позицію О.Г. Кальмана, оскільки рання профілактика злочинності дійсно займає провідну роль, оскільки вона є найбільш ефективною, саме тому що спрямована на усунення і нейтралізацію джерел криміногенного впливу, які ще не встигли згубно вплинути на підлітка, або на зняття відносно слабких дефектів його особистості, що ще не перетворилися в стійку позицію.

Для ефективної профілактики злочинів, що вчиняють неповнолітні, слід урахувати чинники як соціально-економічного, так і морально-психологічного характеру тощо. Така профілактика передбачає періодичний аналіз різних даних з метою з'ясування наявності підстав для провадження специфічних дій. При плануванні профілактичних дій щодо злочинності неповнолітніх необхідно використовувати й застосовувати нормативно-правову базу, яка регулює правовий захист дітей [5, с.179].

В Україні у 2009 році була прийнята Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року. Програма має на меті об'єднати в єдину систему зусилля держави щодо захисту прав дітей. Відповідно до цього визначено чотири пріоритетних напрями діяльності, а саме: пропагування здорового способу життя; забезпечення можливості здобувати високоякісну освіту; захист дітей від жорстокого поводження, насильства та експлуатації; боротьба з ВІЛ/СНІДом, а також передбачено глобальний план дій, орієнтований на розвиток і захист прав та інтересів підростаючого покоління, і завдання, які світова спільнота має виконувати для дітей та разом з дітьми.

У пункті Плану 4.8 «Захист прав дітей, які вчинили правопорушення» визначено мету: профілактика правопорушень з боку дітей, значне зменшення кількості злочинів, учинених дітьми, приведення умов їх утримання у спеціальних установах для дітей у відповідність до міжнародних стандартів.

Основними завданнями профілактичної діяльності є активізація профілактичної роботи з метою запобігання правопорушенням у дитячому середовищі, для чого: необхідно запровадити у практику новітні методи та форми роботи з дітьми, схильними до правопорушень; підвищити рівень обізнаності дітей шкільного віку з правових питань; вдосконалення моніторингу щодо: стану дитячої злочинності та злочинів, вчинених проти дітей; стану дотримання прав, а також створити умови для перебування дітей у приймальниках-розподільниках органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторах, спеціальних виховних установах Державної пенітенціарної служби, школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації органів освіти; забезпечити соціальний патронаж дітей, які відбувають покарання у спеціальних виховних установах Державної пенітенціарної служби або звільнені з них, для чого реалізувати право на житло відповідно до законодавства України для неповнолітніх, звільнених зі спеціальних виховних установ Державної пенітенціарної служби, а також влаштування їх на роботу чи на навчання; вжити заходів щодо зменшення кількості випадків повторного вчинення злочинів дітьми до кінця 2016 року не менш як на 20 відсотків; вивчити можливість створення системи ювенальної юстиції в рамках проведення реформи судової системи з метою поліпшення національного законодавства у сфері захисту прав дітей, удосконалення превентивної та профілактичної роботи з метою запобігання вчиненню дітьми злочинів та інших правопорушень, створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх правопорушників [6].

Ефективною формою кримінально-правового захисту прав дітей є застосування до неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення примусових заходів виховного характеру. В статті 105 Кримінального кодексу України встановлено, щодо неповнолітньої особи можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру: а) застереження; б) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; в) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; г) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; д) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років [7].

Застосування вказаних заходів кримінально – правового характеру являє собою діяльність суду щодо прийняття у відповідному процесуальному документі рішення про призначення конкретного виду та (або) строку цього засобу впливу [8, с.282].

Результативним засобом запобігання злочинності взагалі, а злочинності серед неповнолітніх, зокрема, є принцип неминучості покарання. І справа не в тяжкості покарання, а в усвідомленні, що кожне правопорушення буде виявлено і належним чином оцінено в кримінальному відношенні. Утримати неповнолітнього від вчинення злочину, запобігти його протиправній поведінці – це і буде однією із форм захисту прав дитини на свободу навчання спілкування з батьками та іншим оточенням, вибору професії і здорового способу життя та розумного і корисного дозвілля.

Попередження злочинності серед неповнолітніх є соціально-правовим процесом, що знижує та обмежує антисуспільні явища, породжені злочинністю, який забезпечується

всією сукупністю заходів, що здійснюються державними органами, спеціальними органами та установами а також громадськістю. Кримінально-правова охорона прав та інтересів дітей здійснюється саме через встановлення відповідальності за злочини, які вчинені проти них та надання спеціального статусу неповнолітнім, які вчинили злочин. Саме тому попередження злочинності неповнолітніх виступає потужною основою кримінально-правового захисту прав дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Х. : ХНУВС, 2011. – 308 с.
2. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» : від 24.01.1995 р., № 20/95-ВР // ВВР України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.
3. Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Т. Л. Кальченко. – Київ, 2004. – 21 с.
4. Проблеми протидії злочинності : підручник / [Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. М., Лизогуб Б. В., Мірошніченко С. С., Подільчак О. М., Толочко А. М., Туркот М. С.] ; за ред. проф. О. Г. Кальмана. – Х. : Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. – 292 с.
5. Корольчук В. В. Актуальні проблеми запобігання злочинам неповнолітніх / В. В. Корольчук // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 176–182.
6. Закон України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» : від 05.03.2009 р., № 1065–VI // ВВР України. – 2009. – № 29. – Ст. 395.

7. Кримінальний кодекс України. Офіційний текст. – К. : Право, 2003. – 176 с. | кримінально-правового характеру : монографія / А. М. Яценко – Х. : ХНУВС, 2014. – 387 с.
8. Яценко А. М. Застосування заходів

Бандурка І. О. Протидія злочинам неповнолітніх, як форма кримінально-правового захисту прав дітей / І. О. Бандурка // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 19–23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_5.pdf

Проаналізовано питання протидії злочинам неповнолітніх. Наведено динаміку статистичних даних злочинності неповнолітніх. Запропоновано основні напрямки та заходи щодо забезпечення протидії злочинам неповнолітніх.

Бандурка И.А. Противодействие преступлениям несовершеннолетних, как форма криминально-правовой защиты прав детей

Проанализированы вопросы противодействия преступлениям несовершеннолетних. Приведена динамика статистических данных преступности несовершеннолетних. Предложены основные направления и меры по обеспечению противодействия преступлениям несовершеннолетних.

Bandurka I.A. The Prevent Crimes Committed Juveniles, as a Basic Criminal-Legal Protection of Children Rights

The question of prevent crimes committed juveniles. A dynamics statistics of juvenile delinquency analyzes. The proposed main directions and actions of prevent crimes committed juveniles.

Форум права Форум